

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تولی و تبرّی

از نگاهی دیگر

مهدی اسماعیلی

اسماعیلی، مهدی، ۱۳۶۱

تولی و تبری از نگاهی دیگر / مهدی اسماعیلی؛ [برای] مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما. - قم: صدا و سیما؛ جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۴.
۱۱۲ ص. (مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما؛ ۹۵۸)

ISBN 964-514-023-4 ۷۰۰۰ ریال

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص. [۱۰۹] - ۱۱۲؛ همچنین به صورت زیرنویس.

۱. تولی و تبری، الف. صدا و سیما؛ جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما. ب. عنوان.

۲۹۷ / ۳۷۷۵

ت ۵۵/الف / ۹۶/۹۵ BP

مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

تولی و تبری از نگاهی دیگر

کد: ۹۵۸

نویسنده: مهدی اسماعیلی

ناشر و تهیه‌کننده: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

لیتوگرافی: سروش مهر

چاپ: صدف

نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۴

شمارگان: ۱۴۰۰

بها: ۷۰۰ تومان

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

نشانی: قم، بلوار امین، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

پست الکترونیکی: Email: IRC@IRIB.IR

تلفن: ۲۹۱۵۵۱۰ و ۲۹۱۰۶۰۲ - ۲۵۱ - ۲۹۳۸۹۲

شابک: ۹۶۴-۵۱۴-۰۲۳-۴ \ ۹۶۴-۵۱۴-۰۲۳-۴ ISBN: 964-514-023-4

فهرست مطالب

۱	 دیباچه
۳	 پیش‌گفتار

● بخش اول: کلیات

۱۳	 فصل اول: مبنای روابط اجتماعی
۱۴	 ۱. نظریه جوامع غربی درباره معیار برقراری روابط اجتماعی
۱۴	 الف) رابطه بر مبنای منفعت یا تنوری مبادله
۱۵	 ب) روابط بر اساس هم‌زیستی مسالمت‌آمیز
۱۶	 ۲. نظریه اسلام در زمینه معیار برقراری روابط اجتماعی
۱۸	 فصل دوم: مسائل مبنایی در زمینه تولّی و تبرّی
۱۸	 ۱. تولّی و تبرّی در کنار یکدیگر
۱۹	 ۲. اهمیت جایگاه عملی تولّی و تبرّی

● بخش دوم: تولّی و تبرّی

۲۳	 فصل اول: تولّی
۲۳	 ۱. مفاهیم
۲۳	 الف) معنای لغوی
۲۴	 ب) معنای اصطلاحی
۲۵	 ۲. بی‌آمدهای عملی تولّی در روابط اجتماعی مسلمانان

۲۵	الف) ایجاد پیوندهای قلبی و عاطفی
۲۷	ب) خیرخواهی، دعا و حسن معاشرت
۲۸	ج) التزام عملی به امر به معروف و نهی از منکر
۲۹	د) حفظ آبروی مؤمنان
۳۱	ه) نهی از درگیری و سفارش به تراحم میان مؤمنان
۳۲	و) روابط سیاسی سالم
۳۴	ز) روابط اقتصادی سالم
۳۵	۳. نمودهای تولّی در روابط حکومت اسلامی با دیگر کشورها
۳۸	الف) روابط دوستانه و برادرانه با کشورهای مسلمان
۴۱	ب) روابط دوستانه با کشورهای غیراسلامی غیرمتخاصم
۴۳	نتیجه گیری
۴۴	فصل دوم: تبزّی
۴۴	۱. مفاهیم
۴۴	الف) مفهوم لغوی
۴۴	ب) مفهوم اصطلاحی
۴۵	۲. تبزّی و براءت از چه کسانی است؟
۴۶	الف) دشمن شناسی
۴۶	معنا و مفهوم
۴۷	ب) اقسام دشمنان
۴۸	یک - دشمنان بیرونی
۴۸	اول - بحث های عقیدتی و نظری
	دوم - آثار تبزّی از دشمنان بیرونی (کافران) در روابط اجتماعی
۵۲	مسلمانان با آنها در درون جامعه اسلامی
۵۳	۱. نداشتن روابطی برادرانه و کاملاً دوستانه
۵۵	۲. محدودیت ازدواج با کافران
۵۵	الف) ازدواج دائم
۵۶	ب) ازدواج موقت
۵۸	دو - دشمن درونی (غیر خودی ها)
۵۹	اول - تفاوت دشمن اصلی (کافران) با غیر خودی
۶۱	دوم - اوصاف غیر خودی ها

۶۱	۱. اعتقادی - فرهنگی
۶۳	۲. حوزه سیاسی
۶۳	سوم - دسته‌بندی غیر خودی‌ها
۶۳	۱. غیر خودی‌های فریب‌خورده
۶۴	۲. غیر خودی‌های مغرض
۶۵	چهارم - برخی اصول سیره علوی در برخورد با غیر خودی‌ها
۶۵	۱. گفت‌وگو و اندرزدهی
۶۶	۲. دوری از توهین و اهانت و رعایت مسائل دینی
۶۸	۳. پرهیز از مصالحه کاری سیاسی و تسامح
۶۸	۴. برخورد قاطع با توطئه‌گران علیه اسلام و مسلمانان
۷۰	۳. نمودهای تیزی در روابط خارجی حکومت اسلامی
۷۱	الف) تیزی از ظلم و دولت‌های ظالم
۷۲	ب) تیزی از چپاولگران منابع کشورهای اسلامی و زورگویان

● بخش سوم: آسیب‌شناسی

۷۷	فصل اول: آسیب‌شناسی توتلی و تیزی در بعد روابط درونی جامعه اسلامی
۷۷	۱. غرب‌زدگی در روابط اجتماعی
۷۸	الف) دور شدن مسلمانان از بعد معنوی در روابط با همدیگر
۷۸	ب) منفعت‌گرایی فردی در روابط اجتماعی
۷۹	ج) گرایش به نوعی هم‌زیستی مسالمت‌آمیز
۸۰	نتیجه‌گیری و ارائه راهکار اصلاحی
۸۰	۲. روابط سیاسی نادرست
۸۱	الف) کم‌رنگی ایمان برخی فعالان سیاسی
۸۲	ب) پیروی از منافع حزبی به جای مصلحت امت اسلامی
۸۳	فصل دوم: آسیب‌شناسی حکومت اسلامی در بعد توتلی و تیزی
۸۳	۱. واقع‌گرایی به جای اصول‌گرایی
۸۶	۲. تعهدات حکومت اسلامی
۸۷	۳. فشار قدرت‌های استکباری
۸۹	۴. ضعف در خط مشی سیاسی و اجرای سیاست خارجی اسلامی

● بخش چهارم: همراه با برنامه سازان

۹۵	بایدها و نبایدهای کلان در برنامه‌سازی‌ها بر مبنای تولی و تبری
۹۷	اصول برنامه‌سازی بر مبنای تولی
۹۸	اصول برنامه‌سازی بر مبنای تبری
۹۸	ارزیابی فعالیت رسانه در بحث تولی
۹۸	۱. در زمینه روابط اجتماعی مسلمانان
۹۸	جشن عاطفه‌ها
۹۹	جشن نیکوکاری
۹۹	جشن اکرام ایتم
۱۰۰	جشن کمک به آزادی زندانیان دیه
۱۰۲	۲. در زمینه روابط خارجی حکومت اسلامی
۱۰۲	ارزیابی فعالیت رسانه در بحث تبری
۱۰۲	۱. در زمینه روابط داخلی جامعه اسلامی
۱۰۳	۲. در زمینه روابط خارجی حکومت اسلامی
۱۰۴	پیشنهادهای برنامه‌سازی
۱۰۵	موضوع‌های برنامه‌سازی
۱۰۵	محورهای پیشنهادی
۱۰۵	۱. برنامه‌های کودک
۱۰۶	۲. برنامه‌های نوجوان و جوان
۱۰۶	۳. برنامه‌های ورزشی
۱۰۶	۴. برنامه‌های سیاسی
۱۰۷	۵. برنامه‌های طنز
۱۰۷	پرسش‌های مردمی
۱۰۷	پرسش‌های کارشناسی
۱۰۹	کتابنامه

دیباجه

اسلام، دینی است برخوردار از ابعاد فردی و اجتماعی. در حال حاضر، رویکرد اجتماعی - سیاسی به آموزه‌های دینی بسیار ضروری است. بدین منظور، افزون بر نگاه فردی، به فروعاتی مانند: نماز، زکات، حج، امر به معروف و نهی از منکر، از منظر اجتماعی نیز می‌توان نگریست. البته نگاه اجتماعی به آموزه‌های دینی، در واقع کوششی است برای اثبات حقانیت چیرگی احکام اجتماعی بر احکام فردی و رویارویی با تفکری که دین اسلام را به بُعد فردی فرو کاسته و قلمرو آن را به عبادت‌های فردی محدود کرده است. یکی از آموزه‌های اصیل و فروعات دینی اسلام که بُعد اجتماعی و سیاسی آن تقریباً بی‌توجه مانده و تفسیری یک سویه بر پایه جنبه فردی و قلبی از آن شده، آموزه «تولّی و تبرّی» است.

تولّی به مفهوم دوست داشتن خداوند، پیامبر و امامان و تبرّی به معنای دشمن داشتن دشمنان خدا و رسول و امامان، هر چند امری قلبی است می‌تواند نمودهای بیرونی و اجتماعی نیز داشته باشد. به عبارت دیگر، بیزاری از دشمنان خدا و پیامبر و همچنین دوست داشتن پیامبر و امامان، مرتبه نخست جایگاه تولّی و تبرّی است که در سفارش‌های بزرگان دین به آن اشاره شده است. البته باید هر فرد مسلمان و مؤمنی از آن برخوردار باشد، ولی این آموزه اسلامی می‌تواند جایگاه دیگری نیز داشته باشد و آن، رابطه با مسلمانان و حتی غیر مسلمانانی است که در حوزه جامعه اسلامی زندگی می‌کنند. همچنین ارتباط کشورهای

اسلامی با دیگر کشورهای مسلمان، بر پایه تولی و رابطه با دشمنان خارجی، بر اساس تبری است.

پژوهشگر ارجمند، جناب آقای مهدی اسماعیلی به منظور تفسیر اجتماعی آموزه «تولی و تبری»، کوشیده است تا زوایای اجتماعی و سیاسی موضوع را بکاود و بانگرشی نوبه این آموزه اسلامی، پی آمدها و آسیب‌های تولی و تبری را در ارتباط میان مسلمانان با یکدیگر و حکومت اسلامی با دیگر کشورها تشریح کند.

با پاس داشت تلاش ایشان و انتظار بهره‌مندی صاحبان رسانه از پژوهش حاضر، امیدواریم این اثر گامی برای پژوهش‌های بعدی جهت آشنایی ژرف و بهتر با آموزه‌های ناب اسلام ناب محمدی ﷺ باشد.

آله ولی التوفیق

اداره کل پژوهش

مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

پیش‌گفتار

اهمیت و جایگاه موضوع

ایجاد روابط اجتماعی سالم و منطقی از دغدغه‌های همیشگی جوامع بشری و اندیشمندان مسائل اجتماعی بوده است. این مسئله، در ادیان آسمانی که رسالت هدایت و سعادت‌مندی انسان را بر عهده دارند، اهمیت و حساسیت بیشتری می‌یابد. در میان ادیان الهی، دین اسلام به عنوان کامل‌ترین و آخرین دین، اهتمام ویژه‌ای در ایجاد روابط اجتماعی سالم در میان مسلمانان داشته است.

با نگاهی به آموزه‌های اسلامی، به دو آموزه شاخص در زمینه روابط مسلمانان با همدیگر و با غیرمسلمان‌ها خواهیم رسید که می‌توان از آن دو، به دکترین اسلامی در روابط اجتماعی - سیاسی مسلمان‌ها با همدیگر و غیرمسلمان‌ها تعبیر کرد. هرچند توصیه‌ها و احکام اسلام در زمینه روابط اجتماعی در جامعه اسلامی، تنها در زمینه «تولّی و تبرّی» نیست، می‌توان با تفسیر و نگاهی جدید به تولّی و تبرّی بسیاری از احکام و مسائل مذهبی اسلام را برخاسته از این دو آموزه الهی دانست. متأسفانه کمتر به بحث اجتماعی این دو فرع دین اسلام (تولّی و تبرّی) توجه شده و این دو اصل اجتماعی - سیاسی اسلام، به ویژه بخش اجتماعی - سیاسی آن روز به روز کم رنگ‌تر شده است.

از همین جا، به اهمیت بازشناسی این دو فرع دینی و شناخت جایگاه سازنده آنها در مسائل اجتماعی - سیاسی، چه در ابعاد داخلی و چه در ابعاد خارجی، پی خواهیم برد.

افزون بر این، ضرورت نگاهی نو، اهمیت این دو اصل اسلامی را به خوبی روشن می‌سازد؛ زیرا «تولی و تبری» اگر در سیاست اجتماعی به کار گرفته شوند، می‌تواند مسائل اجتماعی مسلمانان را در داخل جامعه اسلامی در رابطه با دیگر حکومت‌ها و جامعه‌ها متناسب با آرمان اسلامی سامان دهد و بسیاری از گرفتاری‌های اجتماعی کنونی مسلمانان را اصلاح کند.

اگر تنها به جنبه و جایگاه قلبی این دو آموزه بسنده شود، نه تنها حفظ و تدام آنها با تردید روبه‌روست، در عمل نیز در زمینه بهبود روابط میان مسلمانان کارایی لازم را نخواهند داشت.

افزون بر این، باید دقت داشت که تولی و تبری در سیره پیشوایان معصوم علیهم‌السلام به ویژه رفتار و سلوک علوی، در کنار یکدیگر بوده‌اند؛ زیرا پرداختن به یکی و کنار نهادن دیگری، دوری از اهداف تشریح این دو آموزه است. نخستین بار که مفهوم تولی به معنای دوستی قلبی و جدای از تأثیر و واکنش ظاهری و رفتاری و به صورت یک‌سویه و بی‌ارتباط با تبری به کار گرفته شد، پس از ماجرای سقیفه بنی‌ساعده و تفسیر نادرست از فرمایش رسول مکرم اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در غدیر خم در جهت اغراض و منافع سیاسی خلفا و حکومت آنها بود.^۱

از این رو، یکی از بحث‌های کلیدی در زمینه «تولی و تبری» قلمرو آنها در شریعت اسلامی است؛ به این معنا که آیا دوستی و محبت نسبت به پیامبران و ائمه اطهار علیهم‌السلام و مؤمنان، تنها یک بحث درونی و قلبی است یا اینکه افزون بر جایگاه درونی و قلبی باید به نمودهای عملی و بازتاب‌های سیاسی - اجتماعی آنها نیز توجه داشت. البته باید گفت در واقع، بازتاب‌های عملی و عینی، تکمیل‌کننده فعل قلبی در زمینه تولی و تبری هستند و فقط جایگاه قلبی آنها نمی‌تواند هدف غایی اسلام و آموزه‌های وحیانی باشد.

خواجه نصیرالدین طوسی، در رساله «تولّی و تبرّی» این مطلب را به گونه‌ای دیگر بیان داشته است که بیان آن خالی از فایده نیست:

و تولا و تبرا را ظاهری است و باطنی، تولا را ظاهر آن است که روی فرا نیکان کنند و تبرا را ظاهر آنکه از بدان بیزار شوند و تولا را باطن آنکه روی فرا مرد خدا کنند؛ یعنی محقق یگانه که اصل همه نیکی‌ها اوست. و تبرا را باطن آنکه از هر چه جز اوست بیزار شوند و تولا به دو چیز ممکن شود:

به معرفت و محبت؛ چه تا مردم خدا را نشناسند و او را دوست ندارند، روی فرا او نکنند و معرفت، شناخت است و محبت دوستی.

و تبرا به دو چیز ممکن شود: هجرت و جهاد. هجرت، از غیر بریدن است و جهاد، کوشش کردن؛ چه تا از غیر او بیزارند و با دشمنان او کوشش نکنند، تبرا تمام نشود و این چهار چیز که تولا و تبرا بی آن تمام نیست؛ یعنی معرفت، محبت، هجرت و جهاد هریک را ظاهری است و باطنی.

ظاهر معرفت آن است که خدا را بشناسد و باطنش آنکه جز او نشناسد و ظاهر محبت آنکه او را دوست دارند و باطنش آنکه جز او را دوست ندارند.

و ظاهر هجرت آنکه از دشمنان او بیزارند و باطنش آنکه از هر چه جز اوست خاصه از خود و هوای خود ببرند و ظاهر جهاد آنکه با دشمنان او کوشش کنند و مال و جاه و زن و فرزند در راه او بذل کنند و باطنش آنکه شهوت و غضب و حب مال و حب جاه و بایست و نبایست در راه او نیست گردانند.^۱

دقت در سخنان این متکلم مسلمان به روشنی دو جایگاه اساسی را در زمینه

تولّی و تبرّی به دست می‌دهد:

جایگاه نخست: تولی و تبری در این جایگاه به صورت دو فعل قلبی و درونی نمود و تجلی می‌یابد که «تولی» همان دوستی خدا و پیامبران و دوستان آنها و تبری نیز بیزاری قلبی از دشمنان خدا، پیامبران، ائمه علیهم‌السلام و مؤمنان خواهد بود.

انسان مسلمان و مؤمن در این مرحله از لحاظ عاطفی و قلبی، قلب خود را از محبت و علاقه به خدا، پیامبران و ائمه اطهار علیهم‌السلام و مؤمنان پر می‌کند. در عین حال که از کافران و مشرکان یا به اصطلاح دشمنان حق و اسلام کینه و نفرت قلبی در دل دارد.

خداوند متعال در توصیف پیامبر و پیروان راستین او می‌فرماید:

مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَثَبَدُوا عَلَى الْكَفَرِ رَحْمَةً يَنْهَهُمْ. (فتح: ۲۹)

محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرستاده خداست. کسانی که با او هستند، در برابر کافران، سرسخت و شدید و در میان خود مهربانند.

همچنین در جای دیگر برائت و بیزاری از کفار را یادآور می‌شود و می‌فرماید:

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَاءُ مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ.... (ممتحنه: ۴)

برای شما در ابراهیم و همراهان او سرمشق نیکوست. آن‌گاه که به قومشان گفتند: ما از شما و آنچه به جای خدا می‌پرستید، بری و برکناریم.

این بیزاری و تنفر قلبی نسبت به دشمنان اسلام و نیز دوست داشتن پیامبر و مؤمنان، اولین و کمترین جایگاه تولی و تبری است که در توصیه‌های پیشوایان معصوم علیهم‌السلام به آن اشاره شده است. پیامبر بزرگوار اسلام خطاب به اصحابشان فرمود: کدام یک از شاخه‌ها و حلقه‌های ایمان محکم‌ترین است؟ برخی اصحاب گفتند خدا و پیامبرش دانائترند. برخی اصحاب نیز پاسخ دادند، نماز، زکات و آن‌گاه رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمود: برای هریک از مسائل و اموری که شما برشمردید، فضل و کرامتی است که مخصوص آنهاست، ولی

محکم‌ترین حلقه ایمان آن است که انسان برای خدا دوست بدارد و برای خدا دشمنی بورزد و با اولیاء الله «تولّی» و پیوند برقرار سازد و از دشمنان خدا «تبرّی» و دوری گیرند.^۱

این فرمایش رسول اکرم ﷺ بیشتر ناظر به مرتبه قلبی و درونی تولّی و تبرّی است، ولی باید توجه کرد که وجود این مرتبه در مسلمان از ضروری‌ترین امور در بحث تولّی و تبرّی است؛ زیرا اولاً از سویی وجود دوستی و علاقه در میان مسلمانان نسبت به همدیگر سرچشمه بسیاری از ارتباط‌های اجتماعی صحیح می‌شود و در زمینه تبرّی نیز، با نبود تنفر و بیزاری قلبی نمی‌توانیم امید بازتاب‌های عملی را داشته باشیم.

افزون براین، از سوی دیگر ثواب یا کیفر کردارها در گرو درست بودن نیت قلبی انجام دهنده عمل است. چنان‌که، در حدیثی از رسول اکرم ﷺ آمده است:

هر کس برای خدا دوست بدارد و برای خدا دوری و تبرّی بجوید... از

مؤمنانی است که ایمانشان تکمیل شده است.^۲

با توجه به این نکته‌های لطیف در موضوع تولّی و تبرّی است که پیامبر آن دو را از محکم‌ترین حلقه‌های ایمان برای اصحابش برمی‌شمرد؛ زیرا ایجاد مرتبه قلبی در انسان مسلمان سبب حرکت او در مسیر تولّی و تبرّی می‌شود و با مرتبه دوم، یعنی نمودهای عملی و عینی در روابط میان مؤمنان تکمیل می‌شود. از این رو، مرتبه نخست دارای اهمیت ویژه‌ای است.

نکته دیگری که در مرتبه قلبی اهمیت پیدا می‌کند، قصد قربت داشتن است؛ به این معنا که دوری گزیدن از کافران و دشمنان اسلام و محبت ورزیدن و ارادت داشتن به اولیاء الله باید همگی برای نزدیکی به خداوند متعال باشد؛ زیرا بی‌شک محبت ورزیدن یا دوری گزیدن برای هدف‌های شخصی و غیراسلامی، از حیظه تولّی و تبرّی خارج است. از این روست که خواجه نصیرالدین طوسی شرط

۱. ثقة الاسلام کلینی، اصول کافی، ترجمه و شرح فارسی: آیت الله شیخ محمدباقر کمره‌ای، انتشارات اسوه، ۱۳۷۰، ج ۱، ص ۴، ۳۷۵.
۲. همان.

دین دار بودن را تولی و تبری می‌داند و به این حدیث استناد می‌کند که: «الَّذِينَ هُمْ

الْحُبُّ فِي اللَّهِ وَالْبُغْضُ فِي اللَّهِ؛ دین دوستی در راه خدا و دشمنی برای خداوند است»^۱

به هر صورت، در مرتبه نخست که بیشتر، تولی و تبری در این جایگاه تعریف و تبیین شده است؛ انسان مؤمن و مسلمان در دل نسبت به دوستان خدا محبت و علاقه و در عین حال، از دشمنان خداوند تنفر و انزجار دارد.

جایگاه دوم: این مرتبه را که باید تکمیل کننده مرتبه نخست دانست، اهمیت دو چندان دارد؛ زیرا تولی و تبری در صورتی می‌تواند روابط اجتماعی را سامان دهد که این مرتبه به جایگاه نخست - مرتبه قلبی - پیوند داده شود.

در اینجا، تولی و تبری در نمودهای عملی در رفتار مسلمانان در درون جامعه و حکومت اسلامی و در ارتباط با حکومت‌های دیگر ظاهر می‌شود. این همان نگاه جدیدی است که می‌تواند به صورت یک معیار، روابط اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و... را در جامعه اسلامی به نحو مطلوب هماهنگ سازد. در این مرتبه باید به دو نوع رابطه و تفکیک آنها - چه در داخل جامعه اسلامی و چه در روابط خارجی حکومت اسلامی - توجه کنیم. در بعد داخلی، با روابط مسلمانان با یکدیگر و روابط آنها با غیرمسلمانان (اهل کتاب و غیر اهل کتاب) روبه‌رو هستیم که باید جداگانه به هریک پرداخته شود. از سوی دیگر، در بعد خارجی نیز با دو گونه رابطه نسبت به حکومت‌ها و کشورهای دیگر مواجه هستیم که شامل روابط با کشورهای مسلمان و کشورهای غیرمسلمان به صورت کلی می‌شود، ولی باید توجه داشت که در هریک از این روابط نکته‌های ظریفی است که در جای خود به آنها می‌پردازیم.

در زمینه رابطه مسلمانان با همدیگر در جامعه اسلامی، نمودهای عملی، در رفتار صحیح و دل‌سوزانه مسلمانان با همدیگر و احساس مسئولیت نسبت به

۱. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۲، ج ۶۹، صص ۲۵۰ و ۲۵۱.

همدیگر متجلی می‌شود که این مسئله، مصداق‌های زیادی را در روابط اجتماعی مسلمانان در درون جامعه اسلامی در پی دارد.

همچنین درباره غیر مسلمانان نیز رفتار اسلامی با اهل ذمه و غیر کتابی که معاهد یا مستأمن هستند، قابل بررسی است که در فصل‌های بعدی به این موضوع‌ها اشاره می‌کنیم. درباره رفتار حکومت اسلامی و حرکت آن بر مبنای اصل راهنما، یعنی تولی و تبری باید گفت تولی و تبری به عنوان دو مبنای دینی می‌تواند مهم‌ترین پایه و درست‌ترین رکن سیاست خارجی اسلامی قرار گیرند که در کنار اصول دیگر سیاست اسلامی، مانند دعوت، تألیف قلوب و... به آسانی مسیر درست و منطقی سیاست حکومت اسلامی را روشن می‌سازند.

در این جایگاه، تولی در مورد حکومت اسلامی، در قالب همدردی با مسلمانان و حکومت‌های مسلمان و همین‌طور پشتیبانی و دفاع از مستضعفان جهان داشتن روابطی دل‌سوزانه با آنها تجلی می‌یابد که امروزه، نمونه روشن آن حمایت از «فلسطین» است که شاهد درستی بر رفتار حکومت اسلامی بر اساس «تولی» در این مرتبه است.

تبری نیز در قالب موضع‌گیری حکومت اسلامی در برابر حکومت‌های طاغوتی و ستمگر و جریان‌های اجتماعی - سیاسی باطل و مبارزه عملی با آنها نمود می‌یابد. همان‌گونه که حضرت ابراهیم علیه السلام در برابر نظام نمرودی^۱ و باورهای باطل او برخورد کرد^۲ یا موضع‌گیری شدید رسول الله صلی الله علیه و آله در برابر مشرکان و کافران در این مرتبه قابل تأمل و درنگ است.^۳

۱. نک: (ممتحنه: ۶۰).

۲. ابوالفضل شکوری، فقه سیاسی اسلام، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ویرایش دوم، آذر ۱۳۷۷، ص ۴۲۴.

۳. نک: سوره کافرون و موضع‌گیری خداوند و پیامبر در برابر کفار.

اکنون پس از آشنایی با اهمیت و ضرورت پرداختن به بحث «تولّی و تبرّی»، لازم است به هدف‌های پژوهشی در این زمینه نیز پرداخته شود تا اهمیت موضوع روشن‌تر گردد.

هدف‌های پژوهش

به طور کلی، از عمده‌ترین هدف‌هایی که این نوشتار در پی آن است، می‌توان به چند مورد زیر اشاره کرد:

۱. طرح و بررسی «تولّی و تبرّی» با نگاهی نو که افزون بر جنبه قلبی و فردی، جنبه اجتماعی و سیاسی را نیز در بر می‌گیرد. دلیل این امر نیز در ارائه این آموزه به صورت کاربردی و چاره ساز در جامعه و استفاده از این جایگاه در کار رسانه خلاصه می‌شود.

۲. ارائه تولّی و تبرّی به عنوان مبنای روابط اجتماعی نظریه اسلام در داخل و خارج جامعه اسلامی. به عبارت روشن‌تر، فاصله گرفتن از طرح موضوع در چارچوب عمل قلبی و ارائه آن به صورت نظریه‌ای کاربردی با نمودها و مصداق‌های معین و مشخص که بتواند روابط اجتماعی مسلمانان را به خوبی اصلاح کند، در قلمرو این هدف جای می‌گیرد.

۳. پرداختن به آسیب‌شناسی موضوع که بتواند با بررسی آسیب‌ها و چالش‌های موجود در برابر «تولّی و تبرّی» با تبیین آنها، به ارائه راهکارهایی علمی و عملی بپردازد و با شناخت آنها مسیر زیر بنا قرار گرفتن «تولّی و تبرّی» در روابط اجتماعی - سیاسی مسلمانان را هموار سازد.